

Centrum för barnkulturforskning
Pedagogiska institutionen
Stockholms universitet
Catharina Hällström
060905

*Etiska överväganden när barn är informanter samt vid
tolkning av barns utsagor.*

**”Om du ska skriva en bok om vad vi säger,
då måste du ha ett väldigt bra sätt
att formulera saker, sa Håkan, 9 år”
(Barbro Johansson 2000)**

Bakgrund

..., men här fanns
också läsarnas brev,
textavtryck av folkets barn –
anderöster som talade till mig
över bråddjup. (Sonja Svensson)¹

”Textavtryck av folkets barn” – hur skall de tolkas så respektfullt som möjligt? Hur talar ”anderösterna” till mig ”över bråddjup”? Hur besvarar jag dem? De textavtryck som här syftas på är barns läsarbidrag i tidningen *Folkskolans Barntidning/Kamratposten*.² Barns insända bidrag publicerade i en tidning för barn ingår i ett barnkulturellt sammanhang, vare sig det är kultur *för* barn, kultur *av* barn eller kultur *bland* barn.³ Det finns idag ett alltmer ökande intresse av att barn själva får komma till tals i intervjuer och ”texter” av olika slag, bland annat utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.⁴ Barns läsarbidrag kan ses som en form av barns ”text”. Mitt övergripande forskningsintresse är att undersöka barnkultur ur ett användarperspektiv, d v s att studera barns *egna* utsagor som del av en vidgad pedagogikdisciplinär förståelse om villkoren för barns socialisation och kunskapsbildning i olika kontexter. I min kommande avhandling *Barns insändare som uttryck för barnkulturen och barns kultur i det kulturella. Perspektiv på och tolkning av barns läsarbidrag i Folkskolans Barntidning/Kamratposten 1892-2007* försöker jag uppfatta olika aspekter av barns värld såsom de själva diktat, ritat, beskrivit eller undrat över den i tidningens insändaravdelning genom dess långa historia. Genom att ”lyssna” på barnens ”texter” om den värld de levt och lever i, får vi som vuxna förhoppningsvis kunskap om barns erfarenheter ur deras perspektiv. Under mitt avhandlingsarbete har jag haft och har ett flertal funderingar vad gäller hur jag etiskt ska förhålla mig till mitt material. Bakom samtliga läsarbidrag finns ett historiskt eller ett nu levande barn som valt att uttala sig på olika sätt i insändaravdelningens texter. Att skriva och skicka in ett bidrag är en aktiv och kommunikativ handling riktad till dels vuxna (på redaktionen) men främst till andra barn. Min tolkning av läsarbidragen kräver följaktligen en respektfull varsamhet som jag uppfattar kan innehålla problem av etisk art. Utifrån artikel 12, punkt 1⁵ samt artikel 13, punkt 1⁶ i FN:s konvention om barnets rättigheter

¹ Citerad i SvD 040816

² *Folkskolans Barntidning*, sedermera *Kamratposten*, är en periodiskt utkommande publikation som uttryckligen vänder sig till barn i åldern ca 8-13 år. Tidningen är en (numera) icke kommersiell tidskrift med en obruten utgivningshistoria sedan 1892. Insändaravdelningen har, förutom vid ett kort uppehåll 1902-1913, funnits med som stående inslag i tidningen sedan 1893.

³ Begreppet barnkultur är ett komplext begrepp. Förutom ur ett klass-, köns-, tids- och rumsperspektiv kan barnkulturbegreppet definieras utifrån följande fyra innebörder, vilka alla har ett samband: Kultur skapad *av* barn i syfte att anpassa/utveckla individen till en ”inre” och ”yttre” verklighet (barns egna lekar och kulturskapande aktiviteter såsom barns folklöre, barns bilder, barns eget bruk av informations- och kommunikationsteknik, barns insändare mm), kultur *för* barn (bildningsorienterad och marknadsorienterad kultur skapad av vuxna för barn, exempelvis barntidningar), kultur *med* barn (kulturuttryck skapade av barn och vuxna gemensamt inom t ex idrott, musik, skriververkstäder, teatergrupper, redaktionens val av insända bidrag osv) samt kultur *bland* barn (kollektiva processer i form av utbyten som barn på olika sätt delar med varandra, exempelvis i en barntidnings insändaravdelning). Beskrivningen är främst baserad på de betydelser Gunnar Berefelt (1983), William Corsaro (2004), Flemming Mouritsen (Thavenius 1999) samt Birgitta Qvaresell (1988) lägger in i barnkulturbegreppet.

⁴ Barnrättskonventionen antogs av FN 1989 och ratificerades av Sverige 1990.

⁵ Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

låter jag barn komma till tals **MEN** det barnen uttrycker i läsarbidragen tolkas ur mitt perspektiv som vuxen forskare.⁷ Mitt mål med tolkningarna är att de skall kunna omfattas av barnen själva samtidigt som jag håller en vetenskaplig stringens vad gäller textanalysen. Som Lars H Gustafsson (2002) uttrycker det då han diskuterar de problem av etisk art vilka uppstår när vi som forskare ”använder” barn som informanter: ”Vem äger och förfogar över ett barns texter?”⁸. Är således empirin i min kommande avhandling min, barnens, eller min och barnens? Det är frågor som i hög grad berör metodproblem då det handlar om de begrepp man som forskare använder och de tolkningar man gör. Det är frågor som också har vital betydelse för en forskares sätt att tänka kring etik och respekt när barn och barns perspektiv ingår i forskningssammanhang. För mig är det dessutom frågor som går djupare än som hänvisningar till de forskningsetiska principer⁹ vilka jag uppfattar ibland ”bockas av” i vissa avhandlingar framlagda inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Gällande forskningsetiska principer omnämns alltid men få forskare upplyser om vilka principerna är, vad de innebär eller på vilket sätt forskaren relaterar principerna till den egna undersökningen¹⁰. Sannolikt är etiska frågor och överväganden ytterst svåra att ”besvara” men av stor vikt att belysa. Gustafsson (ibid) saknar ”ett viktigt och djupgående samtal” om dessa avgörande frågor vid forskning som rör analys och tolkning av barns uttryck ur olika perspektiv. Föreliggande text är ett bidrag till det ”samtal” som Gustafsson efterlyser. I komprimerade form kommer även texten att utgöra avhandlingens diskussion om etiska överväganden.

Ideologisk grund kopplat till barns perspektiv

Så som torde ha framgått ovan relaterar föreliggande studie till FN:s konvention om barnets rättigheter. Barns rätt att bilda åsikter, uttryckt i artikel 12, kopplat till barns rätt till yttrandefrihet genom uttrycksmedel som barn själva väljer, uttryckt i artikel 13, pekar tydligt ”på barnperspektiv i den meningen att ”barns rätt” snarare än ”barns behov” markeras” (Qvarsell, Dovelius & Eriksson 1996 citerad i Hernwall 2001, sid 18). Jag uppfattar att barns insända bidrag i en tidning för barn kan ses som ”ett uttrycksmedel som barnet väljer själv”. Utifrån tankar således ideologiskt förankrade i barnrättskonventionen, är min ambition att tolka dessa uttrycksmedel på ett sätt vilket ligger så nära barns perspektiv som det kanske går att göra. Förhoppningsvis ges de historiska och samtida barnen härigenom röster som de behåller genom avhandlingen. Ställningstagandet får även konsekvenser för val av metod, tolkning av data och formulering av resultat, varför avhandlingens diskussion om etiska överväganden föregriper de metodavsnitt som senare presenteras.

Förutom FN:s konvention om barnets rättigheter utgör även ett emancipatoriskt kunskapsintresse en ideologisk grund i föreliggande arbete. Teorin om ett emancipatoriskt (frigörande) kunskapsintresse, även kallad kritisk teori, har utarbetats av den tyske sociologen och filosofen Jürgen Habermas. Utgångspunkten för ett emancipatoriskt kunskapsintresse är

⁶ Barnet skall ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

⁷ Poängteras bör att jag lyfter *fram*, inte *ut*, de nämnda artiklarna och punkterna, då barnkonventionen är ”hel och odelbar”.

⁸ Ur *Pedagogiska Magasinet* 4/02, sid 89

⁹ *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (Vetenskapsrådet 1990/2002).

¹⁰ Vad gäller normer för en god avvägning mellan forskningskrav och individkrav framförs följande kravpunkter: Informationskravet, samtyckekravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Vetenskapsrådets forskningsetiska principer lades fram av den etiska kommittén vid Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). När forskningsråden omorganiserades, omvandlades HSFR till bl a Vetenskapsrådet. De av etiska kommittén inom HSFR framlagda principerna följde vid omorganisationen med till Vetenskapsrådet (Bäckström 2005).

att människan existerar som en reflekterande, främst självreflekterande, varelse. Som forskare innebär det att man bör sträva efter att kritiskt ”medvetandegöra” sig om vilka intressen ens forskning tjänar: ”förtryckande och exploaterande eller frigörande och medvetandegörande för rättvisa och jämlikhet” (Åsberg 2001, sid 287). Det emancipatoriska kunskapsintresset karakteriseras således av att forskaren tar ställning; det är inte meningsfullt att tala om värderingsfri vetenskap.

Habermas menar att det emancipatoriska kunskapsintresset lägger etiska och existensiella kriterier till grund för en kritik av samhället och dess förtryckningsmekanismer. Därmed har studier med ett frigörande, emancipatoriskt kunskapsideal oftast politiskideologiska förtecken. Min ambition är att föra över det emancipatoriska kunskapsidealet och kunskapsintresset till forskning om barns kultur *av* och *bland* barn i syfte att ”medvetandegöra” mig och andra om barns *eget* perspektiv på tillvaron. I en forskning om barn, som lyfter fram barns röster, finns en emancipatorisk potential som får konsekvenser för deras ställning i samhället. Så till vida ingår avhandlingens ideologiska grund i diskursen ”inclusion and empowerment” (Boyden 1997) och är, i likhet med Habermas definition, även ett politiskt ställningstagande.

Etiska förhållningssätt

I syfte att utveckla en metod och ett tolkningsförfarande inför en analys av läsarbidragen, har jag fört en ”dialog” med andra forskares texter i vilka det diskuterats etiska förhållningssätt när barn är informanter och vid tolkning av barns utsagor. Min frågeställning inför ”samtalet” var om det går att *resonera* sig fram till förhållningssätt som, med djup respekt för barns *egna* uttryck, förmår tolka deras olika utsagor på ett etiskt försvarbart sätt? Föreliggande text utgör således en mindre litteraturstudie. När man som forskare har litteraturstudier som primärmaterial läser man texterna i ett visst sammanhang och i ett visst syfte. Det gäller att göra ett avgränsat urval av det som man anser representativt för ens forskningsområde (Hartman 2003). Urvalet blir därmed subjektivt. Vid litteraturstudier väljer man som forskare ”sina” texter, strukturerar och sammanfattar dem. Frågeställningen bestämmer vad i litteraturen som kan vara av intresse att belysa. Jag har frågat mig hur andra barnkultur- och pedagogikforskare förhållit sig vid sina respektive analyser och tolkningar av barns olika ”texter”. Sex forskare ingår i litteraturstudien. Samtliga forskare har undersökt barn i mellanåldern, d v s ca 8-13 år, vilket är i överensstämmelse med åldersgruppen i min egen studie. Forskarna presenteras i alfabetisk ordning. Det är forskarnas *etiska överväganden* jag har haft för avsikt att lyfta fram, reflektera över samt därefter ge min egen syn på i en följande sammanfattande diskussion. De tankar vilka framträder i sammanfattningen är också de reflexioner som, vilket nämnts tidigare, banat väg för mitt val av tolkningsförfarande i min undersökning av barns insändare.

Gunilla Halldén

Gunilla Halldén har mångårig erfarenhet av forskning om barns texter i olika sammanhang, främst i skolkontexter. Utifrån ett omfattande forskningsmaterial, vilket ingick i ett projekt som studerat barns föreställningar om framtida familj och föräldraskap, diskuterar och problematiserar Halldén olika förhållningssätt vid analys och tolkning av barns utsagor (Halldén 2001, 2003).

Halldén har valt att betrakta, och därmed analysera, barns texter som texter i sig. Utifrån Paul Ricoeurs resonemang om textens beskaffenhet uppfattar Halldén ett barns text som att

den är åtskild från sin författare och har flera tolkningsmöjligheter. När texten lyfts ut ur sitt kommunikationssammanhang blir den tillgänglig för andra tolkningar än vad skribenten avsett (Halldén 2001, sid 34-35).

Halldén menar således att hon som forskare har rätt att tolka barns texter utan att behöva ta hänsyn till deras ursprungliga intentioner. Hon kan relatera texterna till de teman, mönster, innebörder och diskurser som hon uppfattar framträda i det empiriska materialet. D v s Halldén går ”bortom” de konkreta, faktiska situationer som beskrivs och tolkar fram en meningsstruktur som kan gälla för flera barn och flera situationer.

Som forskare kan Halldén även välja sätt att presentera sin empiri. Hon skriver:

Hur man väljer att återge materialet är relaterat till frågan om innebörden i ett barnperspektiv. Det handlar om att göra överväganden i avseende på presentationsform, något som får konsekvenser för hur man återger barnets röst (Halldén 2003, sid 18).

Halldén menar att hon således använder barnperspektiv som ideologiskt och metodologiskt begrepp, men det blir någonting ”utöver att återge barns perspektiv på olika fenomen” (ibid, sid 12). Ett barnperspektiv innebär även analyser av olika slag i vilka barn är fokuserade (Sandin & Halldén 2003). Hennes användning av begreppet är, som torde ha framgått, att utgå från barns utsagor men förbehålla sig rätten som forskare att tolka dessa i relation till de teoretiska perspektiv som styr analysen. De olika rubrikerna som redovisas handlar således inte om barn som individer utan de utgörs av det som Halldén uppfattar som meningsbärande kategorier. Men, frågar jag mig: *Vad händer med barns texter när de tolkas, citeras och återges utifrån en forskares teoristyrda tolkning? Vilken röst hörs tydligast; forskarens eller barnens?*

Sven G Hartman

Sven G Hartman har under många år bedrivit en omfattande forskning om barns tankevärld. I en lång serie projekt har Hartman tagit del av barns tankar i form av fritt skrivna uppsatser, resonemang kring bilder samt formuleringar i anslutning till givna teman (Hartman 1986).

Sedan mitten av 1980-talet har Hartman alltmer använt sig av FN:s konvention om barnets rättigheter och den polsk-judiske läkaren/pedagogen/författaren och humanisten Janusz Korczaks (1929/1998) tankar som värdegrund och ledsagare i sina studier av barns utsagor.

Som forskare eftersträvar Hartman en belysning av barns perspektiv med barn som *medforskare*, inte bara som studieobjekt.

Detta tror jag är helt i Janusz Korczaks anda. Att säga att också han använde barn som informanter är ett alldeles för svagt omdöme. Det var snarare så att han betraktade och bemötte barnen som medmänniskor, som medförfattare (Hartman 2004, sid 110).

Hartman menar att barnrättskonventionen ställer mer specifika krav på barn- och ungdomsforskningen än de allmänt vedertagna forskningsetiska krav som gäller för all forskning. Det har att göra med ”valet av forskningsperspektiv och förhållningssätt till de barn som studeras” (Hartman 1999, sid 8). Från det inom barnforskningen tidigare så förhärskande utvecklingsperspektivet manar Hartman forskarna att istället betrakta barn som fullvärdiga medlemmar i den mänskliga gemenskapen, vilkas olika uttryck har någonting väsentligt att säga oss. Men, menar Hartman, vi måste anpassa både vårt förhållningssätt och våra förväntningar till barns förutsättningar. Vi måste se till innehållet och inte till formen i det som barn producerar och inte förväxla barns ibland ”bristande” förmåga att formulera sig med deras förmåga att känna, uppleva och reflektera. Vi skall således mer se till *vad* barns utsagor handlar om än *hur* barn uttrycker sig.

I resultatredovisningarna skall vi som forskare ”sträva efter att låta barnen uppträda i helfigur, inte sönderstrimlade som i en börsrapport” (Hartman 1999, sid 14). Enligt Hartman är det viktigt att de tolkningar av empirin som forskaren gör själv även skall kunna omfattas av de barn vilka ingår i de olika studierna. Man skall följaktligen sträva efter att försöka avhålla sig från ”fria” tolkningar som skulle kunna upplevas främmande för barnen (men kanske spännande för forskaren). ”Textsammanhanget är den viktigaste tolkningsramen, inte våra eller andra forskares teoretiska utgångspunkter. Text skall med text beläggas” (Hartman 1986, sid 39).

Vid en återblick på Halldéns tolkningsförfarande av barns utsagor, framkommer således en kontrasterande uppfattning om förhållningssätt till det empiriska materialet. Halldén väljer ett teorinära perspektiv, Hartman ett empirinära.¹¹ Återigen frågar jag mig: *Utifrån vilket perspektiv hörs barns egna röster tydligast?*

Patrik Hernwall

Patrik Hernwall forskar om barns kultur, med särskilt fokus på nya media. Hernwalls avhandling *barns digitala rum - berättelser om e-post, chatt & Internet* (2001) handlar om barns digitala kommunikation ur barns perspektiv, d v s Hernwall lyfter fram barnens egna berättelser om hur de själva använder informations- och kommunikationsteknik (IKT). Studiens syfte är att studera barns erfarenheter av de villkor IKT erbjuder för kommunikation och social interaktion. Hernwalls skäl till varför barnens egna erfarenheter får en framträdande plats i avhandlingen är ideologiskt grundade i FN:s konvention om barnets rättigheter. Det finns dessutom nutidshistoriska skäl till val av perspektiv; dels bildar barnens berättelser en grund för en analys om *barns* villkor i vårt föränderliga samhälle, dels kan barnens erfarenheter generera teorier om vår *gemensamma* samtid, då dagens barn är den första generation som vuxit upp i ett samhälle i vilket IKT utgör en självklarhet. När barn lever med IKT som ett naturligt inslag i sin vardag, så upphör den att vara bara teknik. Istället utgör tekniken villkor för vidare utveckling och kunskapsbildning då den ger barn möjlighet att utföra handlingar och komma till tals på sätt som tidigare inte varit görbart. Hernwall har således använt sig av ett empirinära perspektiv relaterat till ett teorinära i sin analys av barns berättelser.

Analysen strävar alltså mot tolkning och förståelse för ett fenomen utifrån barnens perspektiv i betydelsen såsom de berättar om det./.../Den empiriskt baserade delen av studiens analys åtföljs av en mer teoretiskt inriktad analys för att belysa hur människans villkor i det föränderliga samhället ter sig./.../Dessa två nivåer av avhandlingen har alltså som ambition att öka

¹¹ Anders Gustavsson (2000) beskriver detta i viss mån antagonistiska förhållande mellan erfarenhetsnära och erfarenhetsöverskridande tolkning som en del av tolkningsarbetets historia. Ett modernare tolkningsintresse inkluderar bägge sätt att tolka. Numera bör tolkningarna således komplettera varandra i syfte att nå ett insiktsfullt tolkningsarbete menar Gustavsson.

förståelsen för studiens övergripande kunskapsintresse; barns villkor i ett föränderligt samhälle (Hernwall 2001, sid 10).

Ett stort utrymme i *barns digitala rum – berättelser om e-post, chatt & Internet* upptas av ett resonerande om Hernwalls förhållningssätt till barnkultur, till de barn som ingår i undersökningen, till innebörden av ett barnperspektiv, till val av presentationssätt mm. Hernwall definierar barnkultur som handlingar eller artefakter vilka förekommer i samband med barn men avgränsar det till kultur som barn själva är med och skapar. Enligt Hernwall medför avgränsningen ett ideologiskt eller etiskt ställningstagande. Hernwalls utgångspunkt är att det är barnen som kan ”guida mig in i barndomens villkor och barnkulturens många uttryck, där min uppgift blir att visa på vad jag uppfattar som viktiga aspekter av barnkulturen” (ibid, sid 53).

En del av det empiriska material (e-kommunikation) Hernwall inledningsvis hade tänkt sig att använda vid studiens analys förändrades, på barnens initiativ, både språkligt och innehållsmässigt från en professionell till en privat kommunikation. Hernwall fann det då vara oetiskt att genomföra en systematisk analys av e-brevens innehåll, d v s han uppfattade det som icke försvarbart att omvandla materialet till ”sitt”. Förändringen i empirin ledde också fram till ett behov av att uppmärksamma etiska hänsyn när barn ingår i forskningssammanhang, vilket följdriktigt diskuteras genom hela avhandlingen.

Vid redogörelsen av barnens berättelser väljer Hernwall att gestalta barnens olika erfarenheter via en presentation av sex barn. Det är således inte en beskrivning av sex individer utan olika variationer och perspektiv ges en individ. ”De teman som blir aktuella i dessa presentationer kommer att utvecklas och fördjupas med hjälp av citat och resonemang hämtade från andra barn i studien” (ibid, sid 126). De sex barnen utgör således naven i berättelserna där barnens egna röster är framträdande. De teman och kategorier som framträder relaterar, som nämnts, Hernwall till ett teoretiskt ramverk. Karakteriseringen poängterar Hernwall, i likhet med Hartman, tar endast hänsyn till de intressen de användande barnen givit uttryck för. Således görs inga ”fria” och ”djupare” tolkningar av barnens utsagor. Genom att det empiriska materialet hela tiden varit vägledande för både val av teori och begrepp samt i utvecklandet av en förståelse för barns villkor, menar Hernwall att barns röster ”hörs” genom avhandlingen. *Kan sålunda ett inifrånperspektiv som vägledande för ett teoretiskt ramverk vara den metod som tydligast lyfter fram barns egna röster?*

Barbro Johansson

Barbro Johansson har i många år forskat om barnet i postmoderniteten (1996), om barns bruk av IKT (2000), om barns etik (tillsammans med Eva Johansson 2003), mm.

I inledningen av sin avhandling (2000) *Kom och åt! Jag ska bara dö först... Datorn i barns vardag* beskriver Johansson den övergripande målsättning hon som forskare har i allmänhet, även uttryckt i undersökningen om barns datorbruk i Sverige vid 1900-talets slut:

Den strävan jag har att förmedla barnens egna röster är inte i första hand ett metodiskt grepp utan ett politiskt, eller emancipatoriskt, ställningstagande. Både inom forskningen och i andra sammanhang, talas det mycket om barn. Den här undersökningen är ett försök att åtminstone till viss utsträckning låta barnen själva delta i samtalet (ibid, sid 16).

Metodiskt medför denna strävan att dels ”låta barnen medverka” genom Johanssons ”glasögon” utifrån valda objekt och teman, vilka utkristalliseras i det empiriska materialet, dels redovisa informanternas förväntningar på avhandlingens innehåll i direkt återgivna citat, dels ställa barnens förväntningar i relation till studiens framträdande teman, syfte och frågeställningar. Genom detta förfarande uppfattar Johansson, trots den maktrelation som

alltid framträder när en vuxen forskare redovisar barns röster, att barnen intar en position som talande subjekt

i ett diskursivt rum där deras synpunkter, förslag och önskemål har en chans att uppmärksammas och tas på allvar” med följd att barnet ”stiger fram som en mångdimensionell, reflexiv individ som deltar i världen” (ibid, sid 242, sid 250).

Ett liknande förhållningssätt har Johansson när hon tillsammans med Eva Johansson studerat etiska möten i skolan ur både vuxnas och barns perspektiv (2003). I deras undersökning utfördes intervjuer och observationer av lärare och elever i fyra svenska skolor. Det framkommer tydligt i texten hur olika barn och vuxna har uppfattat samma handling eller händelse under skolvardagen. I både fältarbetet och vid den senare tolkningen av studiens empiriska material diskuteras, som i Johanssons avhandling (2000), den etiska problematik som uppstår när barn ingår i forskningssammanhang.

Barn har inte de kunskaper och erfarenheter som en vuxen har om vad forskning innebär. De befinner sig, strukturellt sett, i underordnad position i ett samhälle där vuxna har makt och tolkningsföreträde. De har därför sämre möjligheter att hävda sin integritet och sina egna tolkningar gentemot såväl forskaren som de lärare och föräldrar som gett sitt tillstånd till att barnen deltar i forskningen (2003, sid 24).

Utifrån ett emancipatoriskt förhållningssätt frågar jag mig: *Finns det således sätt som så respektfullt som möjligt låter barn ”hävda sin integritet och sina egna tolkningar” i forskningssammanhang?*

Karin Norman

Ur ett socialantropologiskt perspektiv har Karin Norman studerat vad det innebär att vara barn och att växa upp i olika kontexter. Norman menar att alla människor är kulturella med en uppsättning idéer, tankar och föreställningar som är gemensamma med vissa grupper och skiljer sig från andra. Således är alla barn kulturella med egna upplevelser och erfarenheter. De är aktivt agerande

och de har sitt eget sätt att uppfatta och handskas med sina relationer. Därför kan man endast få en djupare kunskap om hur barn lever och upplever genom dem själva, d v s genom att iakttä och delta i deras liv” (Norman 1996, sid 227-228).

Metodologiskt arbetar antropologerna med att studera hur det konkret ser ut i olika situationer och samhällen, d v s för att göra exempelvis innebörden av barns kultur begriplig för forskaren måste den ses ”i relation till den pågående sociala kontexten, i både snävare och vidare bemärkelse, också i förhållande till barnens egen historia” (Norman 1997, sid 4). Norman poängterar således betydelsen av att kontextualisera barns utsagor, vilket kontrasterar Halldéns (2001, 2003) metod att lyfta ut barnens texter ur sitt sammanhang.

Norman (1996) gör i boken *Kulturella föreställningar om barn* en gedigen genomgång av användbara antropologiska förhållningssätt, främst deltagande observation. Deltagande observation består bl a av fältarbete, intervjuer och samtal i vilka forskaren oftast interagerar aktivt med både informanter och personer vilka ingår i den sociala kontext som studeras. När barn ingår i studierna är etiska överväganden av särskilt stor betydelse menar Norman. Med ett resonemang liknande Johansson (2003) skriver Norman:

Man måste tala om för barnen varför man är där och vad man gör. Deras formella maktlöshet och särskilt de mindre barnens svårigheter att förstå vad forskning är för något får inte tas som förevändning att undanhålla dem vad som pågår/.../Om barn får känna sig delaktiga i en studie,

istället för bara dess objekt, kan det också stimulera dem att reflektera mer ingående över sin situation, vilket kan vara värdefullt för dem själva liksom för forskaren (ibid, sid 183).

Norman diskuterar också sitt förhållningssätt till det empiriska material som omvandlas till data från intervjuer, observationer och samtal. Hur avgör man som forskare vad eller vilka av alla utsagor och intryck som kan eller kanske bör utgöra ens material? Varför uppfattar man vissa teman och mönster, varför tolkar man materialet såsom man gör? I vems intresse ligger tolkningen? Norman poängterar en kritisk ansats, en datanära analys samt att man bör sträva efter att *reflexivt* fundera över vilken betydelse man som forskare har för undersökningens genomförande och resultat. Då jag uppfattar att jag självkritiskt måste reflektera över mina kanske naiva föreställningar om att kunna komma ett barns betraktelsesätt så nära som möjligt, är ytterligare en fråga: *Hur kan den kunskap jag kommer att basera mina tolkningar på göras mer reflexiv?*

Birgitta Qvarsell

Under sin långa forskargärning har Birgitta Qvarsell särskilt fokuserat barns kultur i olika sammanhang, både nationellt och internationellt. Qvarsell's övergripande forskningsintresse kan sammanfattas som barns socialisation och lärande som barnkulturellt fenomen. Med det menas att hon främst undersöker barns sammanhang och de aspekter som tillsammans utgör barns kultur och dess pedagogiska miljö för utveckling, d v s barnkulturens pedagogiska innebörd. Qvarsell menar att det finns en "barnkulturens pedagogik" om barnkulturens möjligheter får barnen att utvecklas. För Qvarsell är det "villkoren för t ex lärandet som är pedagogiskt relevant att utforska, villkoren såsom de uppfattas av de lärande" (Qvarsell 1987, sid 99).

Qvarsell (2001, 2004) har, liksom Hartman (1999, 2004) hämtat inspiration från den tidigare nämnde Janusz Korczak. Hon menar att Korczak visat hur både barnsyn och pedagogiskt arbete, utifrån respekt för barns perspektiv, är möjligt att omfatta och genomföra i praktiken.¹² Såsom Hartman poängterar Qvarsell också det etiskt betänkliga i att använda utvecklingspsykologisk teori som en generell norm i forskning och arbete med barn, istället för att, i likhet med Normans (1996) resonemang, kontextualisera barnets värld och kultur.

Som barnpedagogisk forskare är således Qvarsell's ambition att konsekvent försöka förstå, samt inte minst förmedla, uppfattningar och upplevelser ur barnens synvinkel.

Med uttrycket "barns perspektiv" avser jag kunskap om barns villkor såsom de själva avgränsar, definierar, uppfattar och använder dem./.../Det handlar om att lyssna på människor, t ex barn och ungdomar, som berättar utifrån sina erfarenheter och positioner. Det är då vi - forskare och andra - får den tillförlitligaste kunskapen om barns livsvillkor (1988, sid 10-11).

Qvarsell (2003) belyser också väsentliga skillnader i forskning om barn mellan barn som respondenter i kvantitativa studier och som informanter i kvalitativa studier. För att perspektivet ska kunna uppfattas som aktörernas i en inkluderande kulturell inramning bör barnen vara informanter "om sina villkor och sin omvärld snarare än respondenter som relateras till en tänkt kulturell eller utvecklingspsykologisk norm" (ibid, sid 112). I arbetet med att tolka barns utsagor tar Qvarsell exempelvis ibland hjälp av barn i informanternas ålder, då hon anser att de står närmare barnkulturen än vad hon själv gör.

Qvarsell menar att ambitionen att fånga företeelser ur barns perspektiv aktualiserar frågor som rör etik och respekt. I artikeln "Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering eller kunskapsbildning" diskuterar Qvarsell (2003) hur det blivit alltmer både politiskt och praktiskt viktigt att "ha ett barnperspektiv" och "barnets bästa" som

¹² Föreläsning "Mänskliga rättigheter och barnets bästa", Stockholms universitet, 041004

ideologiserande ambition, globalt såväl som nationellt. Qvarsell frågar sig, liksom Johanna Schiratzki,¹³ varför det blivit så viktigt att ha barnperspektiv, barns bästa och barns rättigheter som föreskrivande rättesnöre just nu? Varför har det fått ett sådant genomslag att samtidens diskurs om barn nu glidit över från det kompetenta barnet (Sommer 1997) till barnet med rättigheter? Qvarsell tror att ett skäl kan vara ett betonande av barns demokratiska rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Följdriktigt kan ytterligare ett skäl vara att man vill värna om en del av befolkningen som tidigare varit ”ohörd” och underprivilegerad. Ännu ett skäl, menar Qvarsell,

har med den vetenskapliga kunskapsbildningen att göra; att se fenomen ur flera perspektiv, från flera aktörers utsiktspunkt, och att därmed ge fylligare och djupare kunskaper om centrala fenomen och företeelser (2003, sid 102).

Barns och ungdomars perspektiv på sina villkor och omvärld kan således tillföra insikter av vikt för den vetenskapliga kunskapsbildningen såväl som i praktiskt arbete med barn av olika slag. Om, på vilket sätt, och i vilken position barn själva medverkar i empirisk pedagogisk forskning handlar till stor del om hur de ses som tänkbara informanter, d v s som studieobjekt eller som studiesubjekt. Min sista fråga inför den sammanfattande reflektionen är: *Hur kan barnens texter, trots att de är studiens objekt, även vara studiens subjekt, d v s hur kan barns subjektivt uppfattade värld lyftas fram i läsarbidragen?*

Sammanfattande reflektioner

En hemsk tanke har slagit henne (Suzanne Osten, min kommentar).

”Har vi slarvat med etiken bara för att det gäller barn?

Hade vi vågat experimentera på samma sätt med en rad riksdagsmän till exempel?”¹⁴

Jag uppfattar att en viktig emancipatorisk uppgift för all forskning är att ifrågasätta, nyansera och eventuellt kullkasta de redan skrivna ”berättelserna”. Förhoppningsvis ökar vi därigenom förståelsen och därmed handlingsutrymme för både individ och samhälle. Trots ett ”gott” syfte är det emellertid, vilket torde ha framgått, långt ifrån oproblematiskt att ”använda” barn i forskningssammanhang. Etiska diskussioner rörande integritet och respekt måste ständigt föras, då barn sällan (eller aldrig) kan inse de följer en intervju, deltagande observation eller ett ”avgivande” av text kan få. Vem äger och förfogar således över barns ”texter” när de ingår i olika vetenskapliga undersökningar? Vilka tolkningar och vilka perspektiv har företräde? För att återknyta till Håkans ord på försättsbladet; om jag ska skriva en avhandling om barns läsarbidrag, som respektfullt tolkar ”det de säger”, då måste jag ”ha ett väldigt bra sätt att formulera saker”. Jag måste göra mina tolkningar gripbara och användbara för barnen som berörs för att tolkningarna skall få validitet, d v s att resultatet är tillförlitligt och meningsfullt utifrån barns perspektiv. Således skall tolkningarna kunna omfattas av barnen *samtidigt* som textanalysen håller en vetenskaplig stringens. För att kunna uppfylla detta mål krävs överväganden och metoder som öppnar upp barnens sätt att se för en vetenskaplig tolkning på samma gång som barnens egna begrepp får utrymme. Begreppen som ”skapas” måste stå i relation till de begrepp barn själva använder, eller åtminstone bära på möjligheten till

¹³ Föreläsning ”Barnrättens grunder”, Stockholms universitet, 040920. Schiratzki menar att inom Norden poängterar vi Barnrättskonventionens betydelse mer än vad andra länder gör. För Sveriges del tror Schiratzki att ett skäl kan vara vår sekulariserade nations behov av att lyfta fram den goda barndomen och det goda livet, inte för att främja barns autonomi, utan för att ge dem skydd.

¹⁴ SvD 050212

igenkänning.¹⁵ Dessa överväganden är starkt förbundna med barnrättskonventionen och ett emancipatoriskt kunskapsideal, vilka inkluderar etik och respekt.

Syftet med litteraturstudien var att, med hjälp av andra barnforskarens diskussioner om etiska överväganden, först ”samtala” med och därefter ”mejsla ut” ett möjligt förfarande inför mina tolkningar av barns insändare i *Folkskolans Barntidning/Kamratposten*. Min inledande undran löd: Går det att resonera sig fram till förhållningssätt som, med djup respekt för barns egna uttryck, förmår tolka deras utsagor på ett etiskt försvarbart sätt? Min genomgång av litteraturen har utmynnat i olika frågeställningar:

- Vad händer med barns texter när de tolkas, citeras och återges utifrån en forskares teoristyrda tolkning?
- Utifrån vilket perspektiv (ett teorinära, respektive ett empirinära) hörs barns egna röster tydligast, d v s:
- är ett inifrånperspektiv som vägledande för ett teoretiskt ramverk ett sätt att lyfta fram barns röster?
- Finns det sätt (exempelvis barns medverkan förmedlat genom direktcitat samt åskådlig skillnad på vuxnas och barns sätt att uppfatta samma handling eller händelse) som så respektfullt som möjligt låter barn ”hävda sin integritet och sina egna tolkningar” i forskningssammanhang?
- Hur kan den kunskap jag kommer att basera mina tolkningar på göras mer reflexiv?
- Hur kan studiens objekt, d v s barns texter, också vara studiens subjekt? Hur kan jag således få min tolkning tillräckligt lyhörd för barns egna perspektiv på tillvaron?

Den humanistiska människosyn som jag har som forskare bestämmer de etiska riktlinjerna i mitt vetenskapliga arbete. Utifrån ett emancipatoriskt kunskapsintresse samt FN:s konvention om barnets rättigheter (med särskild tonvikt på artikel 12, punkt 1 och artikel 13, punkt 1) studerar jag barns egna texter riktade till andra barn. Med ”öppet sinne och stor respekt”¹⁶ är min ambition att tolka texterna så nära barns perspektiv som möjligt är samt att betrakta empirin som mitt och barnens gemensamma material. Med hjälp av de forskare vars texter ingått i min litteraturstudie, har jag kommit fram till följande reflektioner:

- Jag skall utgå från ett empirinära perspektiv som vägledande för teoretiskt ”öppnande”begrepp, då jag uppfattar att ”barns röster” tydligast hörs i en tolkning som ”lyssnar” på vad som framkommer ur det empiriska materialet.
- Jag skall dessutom låta barns tolkningar av barns texter framträda i min analys.
- Jag skall självkritiskt reflektera över på vilket sätt barns perspektiv framträder genom avhandlingen.
- Till sist skall min övergripande ambition förhoppningsvis leda fram till att insändarnas röster förblir studiesubjekt, och inte studieobjekt i negativ bemärkelse.

Utifrån ovannämnda reflektioner har jag, förutom att utgå från ett empirinära perspektiv vid tolknings- och analysarbetet, tagit hjälp av ”medforskare” i två olika referensgrupper. Referensgrupp 1 består av tre kvinnor och tre män vilka var barn vid de olika nedslag som gjorts i undersökningen.¹⁷ Deras tolkningar av de historiska läsarbidragen skall ses som ett

¹⁵ Fler barnkulturforskare än de vars texter ingår i denna del av avhandlingen problematiserar detta dilemma, exempelvis Karin Helander (2004) när hon diskuterar forskningens syn på barns teaterreception.

¹⁶ Uttrycket har jag lånat från Liza Haglund och Anders Persson (2004) när de diskuterar ”Barnkonventionen ur ett filosofiskt perspektiv”

¹⁷ Av tidningshistoriska skäl har jag valt att avgränsa min undersökning av läsarbidragen till fyra nedslag: 1890-tal, 1930-tal, 1950-tal samt aktuell utgivning.

komplement till mina tolkningar i syfte att få en ännu fylligare bild av insändarnas innehåll. Referensgrupp 2 består av barn i mellanåldern. Synen på barn som informanter har, som torde ha framgått, alltmer förändrats inom barnforskningen.

De ansees i större grad som kompetente "medforskare" på sin egen situasjon./.../det finns derfor en streven etter å forstå barn som subjekter og aktører i sitt miljø (1999, sid 193)

skriver Karin Hake när hon diskuterar barnperspektivet som forskningsstrategi. Jag uppfattar således att jag lättare förstår barns texter ur ett inifrånperspektiv när barn ingår som medforskare i undersökningen, de introducerar mig så att säga till sin kultur. I föreliggande undersökning skall barnen i referensgrupp 2 både läsa och tolka insändarna i *Folkskolans Barntidning/Kamratposten*. Genom att få barns egna tolkningar av barns läsarbidrag hoppas jag erhålla en rikare förståelse för vad insändarna uttrycker. Barnens tolkningar redovisas i avhandlingen genom direktcit. Barnen läser sedan igenom och godkänner, respektive underkänner, mitt återgivande av deras tolkningar och förståelse. Först i och med detta tillvägagångssätt tror jag mig ha kommit så nära ett barns perspektiv som det kanske är möjligt att göra för en vuxen forskare, vilket har varit min övergripande ambition vid studiet av barns texter.

Referenser

- Berefelt Gunnar (1983) "Vad är barnkultur?" Ur: *Bulletin om barnkulturforskning*. Centrum för barnkulturforskning. Stockholms universitet
- Bäckström Åsa (2005) *Spår. Om brädsporkultur, informella lärprocesser och identitet*. Stockholm: HLS Förlag
- Boyden Jo (1997) Postscript to: "Childhood and the Policy Makers: A Comparative perspective on the Globalization of Childhood" In: James Allison & Prout Alan (edt) *Constructing and Reconstructing Childhood* London: Falmer Press
- Corsaro William A (2004) "Peer Culture and Adult Child Relations" Ur: *Stockholm Lectures in Educology. No 3*. Stockholm University. Department of Education
- Gustavsson Anders (2000) "Tolkning och tolkningsteori 1 – introduktion" *Texter om forskningsmetod, nr 3*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen
- Haglund Liza & Persson Anders (2004) *Öppet sinne – Stor respekt*. Stockholm: Rädda Barnen
- Hake Karin (1999) "Barnperspektivet – en forskningsstrategi" Ur: Lykke Christensen Christa (red) *Börn, unge og medier*. Göteborg: Nordicom
- Halldén Gunilla (2001) *Barnet och boet. Familjen – drömmar om det goda, det spännande och det farliga*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Halldén Gunilla (2003) "Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp" Ur: Barns perspektiv och barnperspektiv. *Pedagogisk Forskning i Sverige 1-2/03*
- Hartman Sven G (1986) *Barn tankar om livet*. Stockholm: Natur och kultur
- Hartman Sven G (1999) "Om barns rätt till respekt" Ur: *LOCUS 4/99*
- Hartman Sven G (2003) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hartman Sven G (2004) "Barnets rätt och barns tankevärld" Ur: Mathiasson Leif (red) *Janusz Korczak och barnens värld*. Lund: Studentlitteratur
- Hernwall Patrik (2001) *barns digitala rum – berättelser om e-post, chatt & Internet*. Stockholms universitet. Pedagogiska institutionen
- Helander Karin (2004) ""Det var roligt när mamma grät" – barns tankar om teater" Ur: *Barns smak. Om barn och estetik*. Skrift nr 36, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet
- Johansson Barbro & Brembeck Helene (red) (1996) *Postmodern barndom* Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige

Johansson Barbro (2000) *Kom och ät! Jag ska bara dö först... Datorn i barns vardag*
Göteborg: etnologiska föreningen i Västsverige

Johansson Barbro, Johansson Eva (2003) *Etiska möten i skolan* Stockholm: Liber Förlag

Konventionen om barnets rättigheter. Förenta Nationerna (1989)

Korczak Janusz (1929/1998) *Barnets rätt till respekt* Stockholm: Natur och Kultur

Norman Karin (1996) *Kulturella föreställningar om barn*. Stockholm: Rädda Barnen

Norman Karin "Vad betyder leken? Ur *LOCUS* 97/02

Qvarsell Birgitta (1988) *Barn, kultur och inläring* Skrift nr 11, Centrum för
barnkulturforskning vid Stockholms universitet

Qvarsell Birgitta (1988) "Masskultur från barns perspektiv" Ur: *Den förförda barnkulturen*
Skrift nr 13, Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet

Qvarsell Birgitta (1996) "Pedagogisk etnografi för praktiken – en diskussion om
förändringsfokuserad pedagogisk forskning. *Texter om forskningsmetod nr 2*. Stockholms
universitet: Pedagogiska institutionen

Qvarsell Birgitta (2001) *Leka, studera, arbeta – om barns och ungas verksamheter i
internationell pedagogisk belysning* Utvecklingspsykologiska seminariet, Skriftserien nr 61,
Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet

Qvarsell Birgitta (2003) "Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering
eller kunskapsbildning" Ur: "Barns perspektiv och barnperspektiv" Temanummer.
Pedagogisk Forskning i Sverige Nr 03/1-2

Qvarsell Birgitta (2004) "Samtal om barnkulturen" Ur: Mathiasson Leif (red) *Janusz Korczak
och barnens värld* Lund: Studentlitteratur

Sandin Bengt & Halldén Gunilla (2003) "Välfärdsstatens omvandling och en ny barndom"
Ur: Sandin Bengt & Halldén Gunilla (red) *Barnets bästa. En antologi om barndomens
innehåller och välfärdens organisering*. Stockholm: Symposium

Thavenius Jan "De många kulturbegreppen" Ur: Andersson Lars Gustaf, Persson Magnus,
Thavenius Jan (1999) *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund: Studentlitteratur

Åsberg Rodney "Det finns inga kvalitativa metoder – och inga kvantitativa heller för den
delen. Det kvalitativa-kvantitativa argumentets missvisande retorik" Ur: *Pedagogisk forskning
i Sverige* 04/01

Tidningsartiklar

Gustafsson Lars H "Vem äger ett barns text?" Ur: *Pedagogiska Magasinet* 04/02

Haverdahl Anna-Lena "Mordhotad skyddsängel" Ur: *SvD* 050212

Risberg Stameus Angelica "Debattglad barnbokschef ser samhället i litteraturen" Ur: *SvD* 030816

Föreläsningar

Qvarsell Birgitta "Mänskliga rättigheter och barnets bästa", Stockholms universitet, 041004

Schiratzki Johanna "Barnrättens grunder", Stockholms universitet, 040920